

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ В ГЛУХИХ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАНЯТТЯХ З ПЛАВАННЯ

У статті розроблено систему фізичних вправ зі спеціальним символічно-жестовим супроводом, комплекс рухливих ігор і завдань для індивідуального та групового виконання в умовно-водному й водному середовищі, розрахованих на взаємодію з однолітками, які чують, і спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності глухих дітей віком 5–6 років. Наведено методику діагностики плавальних умінь дошкільників.

Ключові слова: глухі діти віком 5–6 років, розвиток пізнавальної сфери, навчання плавання, корекційна методика, експериментальна модель.

Однією з важливих ознак демократизації й гуманізації сучасного суспільства є увага до осіб, особливо дітей з особливими потребами, на чому наголошено в багатьох міжнародних документах, Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI ст. Відповідно до цього, розвивається система спеціальної освіти для осіб з особливими потребами, створюється правова, наукова й методична база їх навчання та виховання, розробляються спеціальні методики корекційної роботи, що забезпечують їхню соціалізацію й адаптацію до умов життєдіяльності в сучасному суспільстві.

Серед значної кількості дітей, яких сьогодні зараховують до категорії тих, хто має особливі потреби, велику групу становлять такі, що втратили слух або мають його значні порушення.

Ученими доведено, що ураження слухового аналізатора негативно позначається на психічному й фізичному розвитку, соціалізації та становленні особистості. Ускладнений розвиток їхнього мовлення, зумовлений порушенням або повною втратою слуху, призводить до порушення мислення, пам'яті, уваги й інших психічних процесів, що забезпечують пізнавальну діяльність (Р. Боскіс [2, с. 102], Л. Виготський [3, с. 11]).

Значно змінюється особистісний розвиток дітей з порушенням слуху. У них розвивається замкненість, небажання вступати в контакт з оточенням. Зменшення обсягу інформації, яку отримують глухі діти внаслідок ураження слуху, позначається також на рівні їхнього фізичного розвитку, оволодінні майже всіма видами рухових дій (Н. Байкіна [1, с. 69], Л. Тигранова [7, с. 21]), Н. Яшкова [8, с. 4]). Все це негативно впливає на успішність їх подальшого навчання в школі.

Проте результати наукових досліджень і досвід спеціальної освіти показують, що діти з порушенням слуху можуть успішно опановувати програму загальноосвітньої школи за умови відповідної своєчасної й цілеспрямованої роботи. Ефективність корекційної роботи посилюється, якщо вона починається з дошкільного віку й максимально враховує наявні можливості та компенсаторні механізми психофізичного розвитку організму.

Перспективним у цьому контексті є навчання глухих дітей плавання. Відомо, що плавання як засіб фізичного виховання позитивно впливає на діяльність серцево-судинної й дихальної систем організму дитини, підвищує ємність легенів, збільшує інтенсивність обмінних процесів, покращує координацію рухів та орієнта-

цію в просторі, сприяє вихованню в дитини самостійності, дисциплінованості, сміливості, рішучості й наполегливості (С. Мясичев [5, с. 177], Д. Силантьєв [6, с. 12]). Проте проблема використання плавання як засобу розвитку пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку з порушенням слуху не була предметом спеціального дослідження.

Мета роботи – розглянути особливості розвитку пізнавальної діяльності глухих дітей на заняттях з плавання.

Розробка експериментальної корекційної методики розвитку пізнавальної діяльності глухих дошкільників у процесі навчання плавання здійснена відповідно до положень вітчизняної психології про генетичний зв'язок різних форм мислення (Л. Виготський [3, с. 226]), О. Запорожець [4, с. 101]), ролі слова в цьому процесі. У дошкільному віці – це зв'язок наочно-дійового, наочно-образного й словесно-логічного мислення, що встановлюється у діях з різними предметами, при переміщенні в просторі, зміні їх функціональних залежностей. За цих умов дитина має можливість усвідомити динамічність, мінливість довкілля, набути досвіду його змінювання відповідно до власних задумів і завдань, які перед нею ставить дорослий. При цьому суттєво змінюються способи орієнтування дитини в довкіллі, вона навчається визначати суттєві зв'язки й відношення між предметами, що стимулює розвиток її пізнавальних можливостей. Діти починають орієнтуватися не тільки на мету дії, але й на способи її досягнення, оцінювати їх правильність.

Навчання будь-якої діяльності неможливе без запам'ятовування певних слів, усвідомлення їх значення. Використання слова у взаємодії дитини з дорослими й однолітками позначає дію, яку необхідно виконати. Надалі воно набуває характеру узагальненого символу, що використовується у процесі виконання однорідних практичних завдань і переноситься в інші подібні ситуації. Оперування словами подумки, навіть за відсутності розвиненого мовлення, сприяє розвитку пізнавальної діяльності дитини, внутрішньо перебудовує її мислення й зміцнює зв'язок між основними компонентами пізнання – дією, словом і образом.

З урахуванням цих положень можна припустити, що модель корекційної методики розвитку пізнавальної діяльності глухих дітей віком 5–6 років у процесі навчання плавання має складатися: з пропедевтичного (освоєння жестів і символічних знаків, що відтворюють команди, необхідні для виконання рухових дій і дихання плавців-початківців, їх організації в умовно-водному середовищі); адаптувально-навчального (засвоєння техніки дихання та основних плавальних рухів за символічно-наочними й жестовими командами у водному середовищі) і розвивально-тренувального (вдосконалення координації дихання й плавальних рухів за символічно-жестовими командами в індивідуальному та груповому виконанні у водному середовищі) етапів; системи спеціальних корекційно-розвивальних вправ, що орієнтують на опанування плавальних рухів у рухливих індивідуальних і групових іграх у воді, позитивно вплине на розвиток їхньої пізнавальної діяльності та скоротить відставання від однолітків без порушення слуху.

Відповідно до цієї моделі експериментальна корекційна методика на першому – пропедевтичному – етапі була спрямована на формування у глухих дітей уявлення про плавання як різновид фізичної діяльності, основні рухи і способи плавання, подолання страху перед водним середовищем, спортивною спорудою, незнайомими людьми тощо. Створення умов для вирішення цих завдань сприяло підвищенню мотивації глухих дітей до навчання плавання. Для цього заняття проводилися на суші в умовно-водному середовищі (зал сухого плавання). На заняттях глухим

дітям на малюнках і слайдах демонстрували наочні зображення плавальних рухів, актуалізували образи предметів для зіставлення із цими рухами (млин, їжачок, молоточок, дроворуб тощо), вивчали рухи, що є підготовчими для навчання плавання (махи руками, ногами, перекид, підскок тощо). Увагу приділяли поясненню основних правил безпечної поведінки на воді, ознайомленню з командами, що подаються у процесі навчання плавання в умовах басейну. До занять цього етапу залучали спортсменів, які демонстрували техніку плавання в басейні й деталі виконання окремих рухів і способів плавання в залі сухого плавання.

При вивченні плавальних рухів застосовували картки із завданнями, на яких були зображені схеми з виконання спеціальних вправ, вимоги щодо їх оптимального відтворення і кількості повторень. Глухі діти засвоювали систему жестів і невербальних команд, за допомогою яких здійснювалося управління їхніми руховими діями та корекція помилок в умовно-водному середовищі. Крім загальноприйнятих жестів, що використовуються вчителями фізичної культури й вихователями в роботі з глухими дітьми (“Помилка”, “Спочатку”, “Не бавтеся!”, “Виконуйте!” тощо), були розроблені спеціальні жести, що сприяли усвідомленню дітьми техніки виконання плавальних вправ (положення кінцівок, гребкових поверхонь, моменти найбільшого докладання зусиль, характеристика темпу й ритму рухів) і прискорювали їх практичне освоєння.

На другому – адаптувально-навчальному етапі – основні завдання: освоїти глухим дітям водне середовище, ознайомитися з його властивостями й навчитися найпростіших рухів та дихання. За експериментальною методикою вирішенню цих завдань сприяли інтегровані заняття, в яких взяли участь і діти без порушень слуху. На заняттях широко застосовували різноманітні ігри й ігрові дії, що передбачали переміщення по дну басейна, пірнання, виконання видиху у воду, ковзання, спливання й лежання на воді. Усі ігри спочатку обговорювали і виконували на заняттях в умовно-водному середовищі. На заняттях на суші під час проведення ігор глухим дітям спочатку пропонували знайомі ігри з подальшим їх ускладненням або варіантами виконання для навчання нових рухів. Для пояснення сюжету гри, правил і рухових дій у нових іграх на допомогу залучали дітей без порушення слуху. Дітям пропонували діяти парами, допомагаючи одне одному.

Загальна послідовність формування навичок плавання на адаптивно-навчальному етапі складалася з демонстрації певного способу плавання і його елементів, виокремлення його елементів, вивчення системи жестів і команд, пов’язаних з організацією й оцінюванням правильності плавальних рухів глухих дітей в умовно-водному середовищі. Після цього оволодіння елементами плавальних рухів закріплювалось у воді.

На третьому – розвивально-тренувальному етапі – основними завданнями були розвиток і вдосконалення координації дихання та плавальних рухів глухих дітей у водному середовищі. Їх вирішенню сприяло використання ігор та ігрових дій у воді. Основною відмінністю цього етапу було використання командних ігор, що вимагали спільних злагоджених дій усіх учасників команди для досягнення поставлених цілей. До складу команд входили як глухі, так і діти без порушення слуху.

Для навчання нових дій дітям спочатку демонстрували схематичну модель рухів на малюнку. Малюнок залишався на видному місці, щоб кожна дитина могла його побачити. Потім виконували послідовний наочний показ рухів. Наступним

кроком було навчання виконання цього руху за допомогою прямої допомоги тренера або помічників.

На всіх етапах навчання глухих дітей плавання пояснення й демонстрація зразків супроводжувалися застосуванням наочних приладь, засобів і елементів ідеомоторного тренування, додаткових орієнтирів, використанням тактильної мови з виразною артикуляцією. Наочний матеріал дав змогу акцентувати увагу на основних елементах вправи й запобігати можливим помилкам. Також застосовували показ вправ на живій моделі, що стимулювало наочно-дійову й наочно-образну пам'ять дітей.

Розвитку пізнавальної діяльності, здатності до аналізу й узагальнення у глухих дітей сприяли паралелі, які постійно використовували під час вивчення спеціальних плавальних термінів, оволодіння технікою виконання плавальних рухів, спеціалізованих жестів. Дошкільникам треба було не тільки подивитися на предмет або зображення та запам'ятати їх, а й виявити в них відмінності, відповісти на певне запитання, порівняти тощо.

Заняття з глухими дітьми віком 5–6 років проводили два рази на тиждень упродовж 10 місяців, після чого було проведено прикінцеві зрізи в контрольних та експериментальній групах з метою з'ясування ефективності розробленої експериментальної корекційної методики розвитку пізнавальної діяльності глухих дітей віком 5–6 років у процесі навчання плавання. За результатами прикінцевих зрізів було зафіксовано покращення всіх показників пізнавальної діяльності глухих дітей віком 5–6 років, що контролювались у дослідженні й визначалися за рівнем прояву самостійності, результативності та правильності виконання завдань.

Узагальнені дані констатувального й прикінцевого зрізів наведено в таблиці.

Таблиця

Рівні розвитку пізнавальної діяльності глухих дітей (хлопчиків і дівчаток) віком 5–6 років (КГ1 та ЕГ) та їхніх однолітків без порушення слуху (КГ2), %

Експериментальні зрізи	Групи	Рівні розвитку пізнавальної діяльності							
		Достатній		Задовільний		Нижче від задов.		Низький	
		Х	Д	Х	Д	Х	Д	Х	Д
Констатувальний	ЕГ	–	–	–	–	20,3	22,1	79,7	77,9
	КГ1	–	–	–	–	22,8	23,6	77,2	76,4
	КГ2	9,5	14,7	60,6	71,4	29,9	13,9	–	–
Прикінцевий	ЕГ	–	–	14,6	17,1	55,9	64,8	29,5	18,1
	КГ1	–	–	–	–	24,3	29,1	75,7	70,9
	КГ2	14,9	18,5	66,3	75,4	18,8	6,1	–	–

Як свідчать наведені в таблиці дані, на констатувальному етапі в групах глухих дітей (ЕГ і КГ1) не було виявлено жодної дитини з достатнім і задовільним рівнями розвитку пізнавальної діяльності. Рівень нижче від задовільного показали 20,3% дівчат і 22,1% хлопчиків ЕГ, 22,8% і 23,6% хлопчиків та дівчат КГ1. Низький рівень пізнавальної діяльності виявлено в 79,7% хлопчиків і 77,9% дівчат ЕГ. У КГ1 низький рівень зафіксовано в 77,2% хлопчиків і 76,4% дівчат. У контрольній групі дітей без порушення слуху (КГ2) достатній рівень було виявлено в 9,5% хлопчиків і 14,7% дівчат, задовільний – у 60,6% хлопчиків та 71,4% дівчат, нижче від задовільного – у 29,9% хлопчиків і у 13,9% дівчаток. Низький рівень розвитку пізнавальної діяльності в цій групі не було виявлено.

Після впровадження експериментальної корекційної методики розвитку пізнавальної діяльності глухих дітей у процесі навчання плавання в експериментальній групі відбулися позитивні зміни. Достатнього рівня розвитку пізнавальної діяльності в цій групі зафіксовано не було, але в 14,6% хлопчиків і в 17,1% дівчат виявлено задовільний рівень; рівень нижче від задовільного – у 55,9% хлопчиків та 64,8% дівчат, низький рівень – у 29,5% хлопчиків і 18,1% дівчаток.

У КГ1 достатнього й задовільного рівня розвитку пізнавальної діяльності не досягла жодна дитина. Рівень нижче від задовільного виявили 24,3% хлопчиків і 29,1% дівчаток цієї групи, низький рівень – 75,7% хлопчиків та 70,9% дівчат. У КГ2 достатній рівень зафіксовано в 4,9% хлопчиків і 18,5% дівчат, задовільний – у 66,3% хлопчиків та 75,4% дівчат, нижче від задовільного – у 18,8% хлопчиків і 6,1% дівчаток. Низького рівня розвитку пізнавальної діяльності в цій групі не виявлено. За показниками фізичного стану глухих дітей в ЕГ після проведення експерименту відбулися значні позитивні зміни в показниках життєвої ємності легенів і базових координаційних здібностей. У контрольних групах суттєвих позитивних змін не виявлено.

Отже, наведені дані щодо динаміки розвитку пізнавальної діяльності глухих віком дітей 5–6 років у процесі навчання плавання засвідчили ефективність розробленої експериментальної корекційної методики, що підтверджено методами математичного аналізу.

Висновки. Критеріями розвитку пізнавальної діяльності дитини дошкільного віку є рівень її самостійності, результативності й правильності у виконанні завдань пізнавального характеру. Найбільш характерні особливості розвитку пізнавальної діяльності дошкільників з порушенням слуху виявляються в їхньому зорово-диференційованому сприйманні, логічно-образному й наочно-дійовому мисленні, увазі, здатності до аналізу та узагальнення, орієнтації в просторі.

Експериментальна модель корекційної методики розвитку пізнавальної діяльності глухих дітей віком 5–6 років у процесі навчання плавання містить систему дихальних і фізичних вправ зі спеціальним символічно-жестовим супроводом; комплекс рухливих ігор і завдань для індивідуального й групового виконання в умовно-водному та водному середовищі, що розраховані на взаємодію з однолітками без порушення слуху й спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності дошкільників.

Ефективність методики доведена кількісним і якісним аналізом результатів формувального експерименту. В експериментальній групі відбулися позитивні зміни в рівнях розвитку пізнавальної діяльності глухих дітей віком 5–6 років. Кількість глухих дітей із задовільним рівнем пізнавальної діяльності зросла на 14,6% у хлопчиків і 17,1% – у дівчат, з рівнем нижче від задовільного – на 35,6% у хлопчиків та 42,7% – у дівчат; з низьким рівнем – зменшилася на 50,2% і 59,8% відповідно. У контрольній групі глухих дітей ці зміни були незначними.

Список використаної літератури

1. Байкина Н.Г. Коррекция двигательной сферы глухих школьников в процессе физического воспитания / Н.Г. Байкина // Материалы VII Всесоюзных педагогических чтений. – М., 1985. – С. 2–3.
2. Боскис Р.М. Учителю о детях с нарушениями слуха : кн. для учителя / Рахиль Марковна Боскис. – М. : Просвещение, 1975. – 125, [3] с.
3. Виготський Л.С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка / Л.С. Виготский // Вопросы психологии. – 1966. – № 6. – С. 62–76.

4. Запорожец А.В. Психология действия : избр. психол. тр. / Александр Владимирович Запорожец. – М. : Моск. психол.-соц. ин-т ; Воронеж : МОДЭК, 2000. – 731, [1] с. – (Психологи Отечества : избр. психол. тр.).
5. Мясищев С.А. Двигательная и психическая реабилитация глухих и слабослышающих мальчиков 9–12 лет средствами плавания : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С.А. Мясищев. – Краснодар, 2003. – 164 с.
6. Силантьев Д.О. Корекція фізичного розвитку слабозорих дітей засобами плавання : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Д.О. Силантьев. – К., 2001. – С. 1.
7. Тигранова Л.И. Умственное развитие слабослышающих детей: младший школьный возраст / Людмила Иосифовна Тигранова. – М. : Педагогика, 1978. – 96 с.
8. Яшкова Н.В. Наглядное мышление глухих детей / Наталья Васильевна Яшкова ; НИИ дефектологии АПН СССР. – М. : Педагогика, 1988. – 141, [2] с. – (ОПН. Образование. Пед. науки. Дефектология).

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013.

Сокирко О.С. Особенности развития познавательной сферы глухих детей дошкольного возраста на занятиях по плаванию

В статье разработана система физических упражнений со специальным символично-жестовым сопровождением, комплекс подвижных игр и заданий для индивидуального и группового выполнения в условно-водной и водной среде, рассчитанных на взаимодействие со слышащими сверстниками и направленных на активизацию познавательной деятельности глухих детей 5–6 лет. Представлена методика диагностики плавательных умений дошкольников.

Ключевые слова: *глухие дети возрастом 5–6 лет, развитие познавательной сферы, обучение плаванию, коррекционная методика, экспериментальная модель.*

Sokirko O. The level of cognitive activity development deaf children during the process of learning to swim

On the 1 st stating stage of the experiment we studied the peculiarities of the development of psycho-physical and cognitive fields of the deaf children and those who don't have the hearing problems. For this we did the estimation of the level of development of the psycho-physical and coordinative qualities.

Also we studied the level of development of the visual and creative thinking, the spational orientation, the distribution and the shifting of attention, visual perception. Basing on the received data we found out that the deaf children are behind in the level of the psycho-physical and cognitive development compared to those children, who don't have the hearing problems.

On the 2 nd forming stage of the experiment and with taking into the account the received data we developed the experimental methodology of the development of the cognitive activity of the deaf children during the process of learning to swim. The experimental methodology is based on the principles of unity and interconnection of mental, physical and moral development. It includes the system of signs (gestures) which was developed specifically for this purpose and the complex program of the outdoor (action-oriented) games in water for optimizing the learning process of the deaf children and for forming the swimming skills.

Besides the common signs (gestures) used by the teachers while working with the deaf children we developed and introduced the special ones that help to speed up the mastering of the swimming techniques (limb position, the rowing surface, the moments of the most force exertion, the characteristics of the rhythm and tempo of the movements).

For providing the accident prevention while working with the deaf children in the water and also for the children's orientation in the water and for movement correction all the signs (gestures) were studied with the children onshore (on the ground) and the learning of signs was taking place simultaneously with the swimming exercises, and only after it the signs (gestures) were used in the water.

The development of the cognitive field of the deaf children during the swimming lessons was done to create the learning motivation in them and to teach them to get and use new information i.e. the skills of the mental process which helped to define the possibility of realization of the productive cognitive activity. This activity resulted in positive emotions and gnostic feelings and contributed to the consolidation of the cognitive interests while stimulating the further cognitive activity.

During the swimming lessons with the deaf children we created the cognitive situations related to the transfer of the special sport and swimming knowledge (the mastering of the technique of the swimming movements, studying of the schemes and special signs) and to the solving of the movement tasks. The development of thinking was going in two directions: reproductive and productive (creative). The reproductive thinking was laying in the understanding of the actions after the teacher's instructions. The productive (creative) thinking was lying in the analysis of the sport technique for applying it to the individual peculiarities. Thus the conditions for the development of the cognitive field and for creating such intellectual qualities as resourcefulness, concentration, curiosity, the mental processing were created.

While doing the restudy of the cognitive field we managed to determine the authentic performance improvement of all the check-up tests of the children of the experimental group and determine the credibility of the differences from the indexes of the control group of deaf children. This proves the effectiveness of the experimental methodology of the development of the cognitive activity of deaf children during the process of learning to swim.

Key words: *deaf children aged 5–6, cognitive activity development, swimming training, correction methodology, experimental model.*